

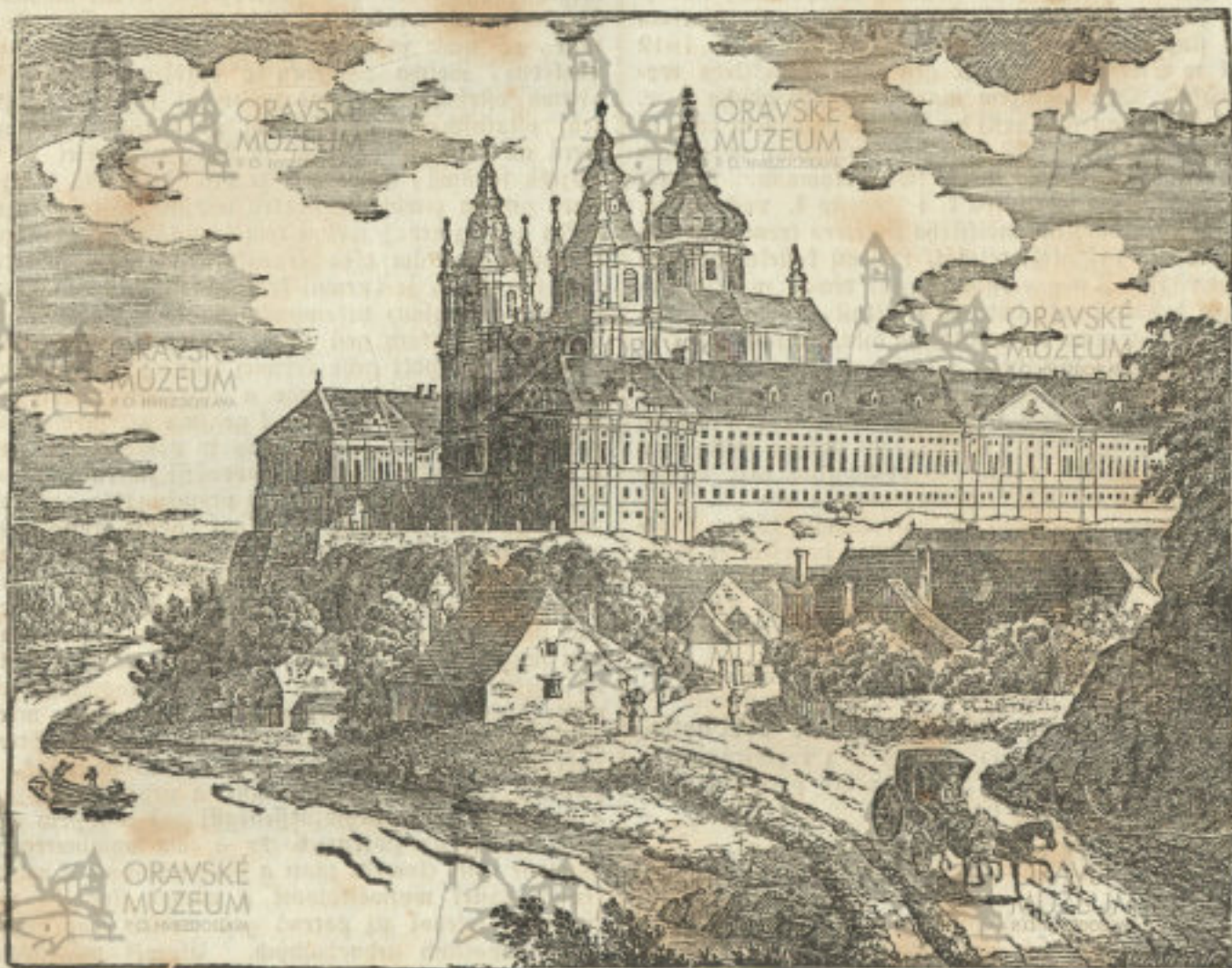
S w ě t o z o r,

neylaciněgšij spis obrázkowj i rozšijrenj užitečnych známostj
pro Čechy, Morawany a Slováky.

Číslo 21.

Wychází každou sobotu.

1854.

Klášter Möll w dolních Rakousích.

Nádherně to stavenj swj se na pjkře žulové
ště, u gějji paty Dunaj se walsi, a wesebnj po-
stytze pohled wystawnošij slawněho kostela i trásau
weji. Tento klášter, we dwanaći letech (1720—
1732) dołegau, čim welikj čwierhran, gehej př-
čelji obráceno i městys Möll, ležicimu dole pod klá-
šternim vrchem, i z očen onohož otwřá se přeute-
šená wyljída na wesebnau řeku Dunaj, tworjicj
pěkné ostrowy, wškol pak rozšládaj se úrodné role,
a bugné laufy, ožiweny gšance pěknými domy, mezi
kterými neyznamenitěgšij sjdlo nazwané Kubereč, ge-
lilož nás neymilostiwěgšij země Pán zde mnohé leto-
we wentowšě richošj přebýwal.

Nadzmjnenj městys, ač starožiten, geš dobře i
pěkně wybudowan, i w něm welmi žiwo a hlučno
trže silnj obchod, genž se weđe po blizké řece Du-
naji, a po silnici městečkem bežicj. To místo, w de-
šatem gij wešu hradbami utworženě, bylo Ubrám sta-
dem koristi, kterauž při wyšedech swých do Němec na-
laupili. Z podnes gešče užjěš rozwaliny oněch walsi.
Leopold I. z rodu Babenberšěho rofu 984 Ubrám tuto
twřz odňaw, nadřečenau štálu ustanowil i založenj
kostela, který teprwa řeku 1058 za panowanj Al-
brechta slawněho dostawen, w roce pak 1089 za
Leopolda trásněho řeholnjš swatěho Benedikta obla-
žen byl.

Wichřice wálečná na tento měštyš častěji přikládá. Roku 1472 Uhrové na Wölfl utok učinili, ale šťastně odpuzeni, roku 1525 při pozdvižení lidu sedlého i obyvatelé molský zbařtili se proti prelátovi. Rakauští odborníci v rozbrojích vzniklých roku 1619 celý měsíc dobývali Wölfl, i ničeho nepotřebujíše ustoupiti nazpět. Však v baworsto-francké wogně wětšší nešťastí přišlo na tento klášter, když opat od nepřítelů opanowawšího geg odvezen byl, aby swogi ošebau stál za welikau měštyš uloženu dan. Při wšelkých pohromách vždy gestě to založení swětlo, po wšedny časy nalezajíc přestědny dobrodinů, gimj toliše nabylo bohatstwj, že ge počítáno mezi neybohatší kláštery v dolnjí Rakaušich.

Zde spočiwagi kosti swatého Kolumana, nábožného škotského prince, geg putujícího do Jerusalema i se služebním Gotthaldem lid sedlý roku 1012 zabil w Etoferowě, magie geg za nepřátelského wyzvědače. Dba rozlazen markraběte Sindricha I. r. 1014 s welikau slawností do Wölflu přeneseni byli, a gij od dawných časů nescitelné množství pobožných pantišťu nawštěwuge hrob sw. Kolumana. Tu též tělo markraběte Leopolda I. i Ernesta I. pochowáno.

K památce molského kláštera trome nádherného kostela přináležejí též sál, w němž kostelnj pokladny se chowagi. I neynewšsimawějšj díwák w brze pozoruge bohatau celé budowy swětlosti, podiwě se premištrnému gegimu a w kusnému dílu. Klášternj knihowna, stěgij w pěkném i swětlem sále, bohata na mnohé znamenité staré i nové spisj z wějšterého literatury oboru, honosj se walnau sbjrkau přewjácených rukopisů, zangjmagie z ohledu toho wážno místo mezi bibliotekami tšise našj. S pochwalau také sluzno zrujstu učiniti o sbjrkách mincj, nerostů atd.

Duchownjci zbegšj od starodáwna lástau k wědám i uměním nad giné wnikali, honosjce se mnohými w šternim swětě na slowo wzatými muži. Wichřičiněm r. 1804 gymnasiu tu založeno, kterč rokem 1812 w konwikt obráceno bylo, kde 30 žáků za stromy plat chowagi.

Wyňatky něktře z prostonarodně přednesného nawedenj (uměnj), galky se z rozejránj těla lidského a zwjřecjho nabyti mohlo potřebného naučenj.

(P o k r a č o w á n í)

4.

Z předěšlých udánj nagerwě gest, že galkš obzwláštnj a podiwná moc přebýwati musj w oněch mozgowých wlákněch a prowázecjch, ponewadž gsau takorča donášitelé činnosti dusse w mozku bydlegicj. Že obzwláštnj a podiwně powahy gsau, to gij tjm patrně gest, že i paubá myšlénka na ně aučinuge, což ani hmatati ani spatřiti, ani slyšeti se nedá. Prawili gsme napřed že na ona mozgowá wláčna šřew, žil, pljč atd. dusse neaučinuge; wšak i zde docela zapjrat se nedá aučinowánj dusse, neb wjme, že tdyj dusse gest strachem stěžená, hbiřegi dýcháme, že čeršiwěgi blže srdce, že i průgem následuge. Však medle gaky to rozbił mezi okamžitým hýbáním rukau, nohau wůli podrobených a mezi tjmto hnutjm šřew a žil, které i bez pomoci a wědomj dusse se dēge, což zagisťe gen bezdusšným takorča žiwocidům zadosť učinj, nikoli ale wyššim zwjřatům aneb člowěku. Dobře porozuměnj těchto newywrátitelných pozorovánj wygafuj čtenářům našim mnoho prawd, o nichž

gednati hobláme. Sdyž na gednuběšj žiwřata wpatřime, t. př. hausenty, a pntewnjm nožkem ge rozlojme, brzo zpozorugeme, že gsau gen problanžene, gednubudě šřiwlo, které gednjm loncem (hubau) přigjmá potrawu, druhým loncem (řitj) ale opět nezajitě částj wywrhug, což u nezmarů atd. opět hubau se slawá. Newybnutelně stwořitel mandrý, nemoha také to zwjřátko, gako šřem, na gedino místo mwázati, kdeby potrawu nalezalo, musel též mu udělitj tu moc, pohybawati se z gedneho místa na druhé k wyhledáwánj potřebné potrawy. K pohybawánj takowého šřiwla wšak potřebj, galkš gsme gij nahore uvedli, newybnutelně trě částj: 1) šřiwla, které pohybawáno býti má, 2) swařtu, kterč se na rozláz mozgowých wláken neb prowázecků šřiti mohou a 3) mozgowých wláken, co sjdla čerwičj dusse. Že to wše, co gsme prawili, prawda gest, snadno každý nahledne, wezma hausentu a rozřizna nožkem co břitwa ostrým na hřetě powrchnj kožj bez usřloženj ostatnjch, a hned uwidj na šřiwlu bílou nit, která ná šepšj pohlednutj od huby až k řiti je 12 uzlčků sestawá, a šce tak, že pro každý těla fraužet, kterč gij na zewnitřnj pohled widjme, gedn uzlčč určen gest, z něhož welmi tenička wláčenka wycházegj se wšem částkam toho fraužku čili raděgi wálečku, čimž se rozumj, že i prvuj fraužet těla (kde huba, oči, tykadla atd. gsau) takowýmto wláčenky opatřen gest. W těchto uzlččách gest nahromaděna galkš mozgowá činnost; zde bydlj geho čerwičj dusšička, zde ona oči, ma, hmatem, sluchem čuge a pozoruge neobčegnanu ostrostj, coby se kde bálo k gegimu tělesnému prosřechu; zde ona čuge proměny w powětřj, w zemi, t. př. hmyz wůbec a giná gednuběšj žiwřata, a protož ona mozgowá wláčenka, genž proměny těla a přjroby čuge, zoweme čuwami i nižšjmi (nervi gangliares) a wšedny tyto čuwj w gedn celek uspořádaně, gmenugeme sauitaw nižšjch čuw (systema nervorum gangliarium) kterč gen pohybawánj šřew, žil, pljč a čutj neb čuněnj a giné aurady pomoci nedokonahčj pětj smyslů zastawá. Dle takowě gest nárabj zwjřátek, gestě na nižšm stupni dokonahčj šlogicjch, která mimo aučesu přjroby gen pro žránj, pložej a mřenj atd. stwořena gsau, a tudy nagerwě gest, že stwořitel wjce gim dáti nepotřebowal. Wjme wšak, že zwlášťe člowěk to neykrášnějšj a neyšložitějšj gest stwořenj, a že on neywušessnějšj gest ze wšech žiwřat: pročej na žiwřatech zde a tam wywimutějšjch máme se učit člowěka znáti a z gednubudých a nespřetených částek wyšwětlowati šj půwod šložitěho těla lidského, z čehož gij patrná gest weliká cena zpytowánj žiwocidů gednubudých. Člowěk má šřewa tak utwořená gako čerw; nad to ale má i na způsob druhých wznesšnějšjch žiwřat tatáž šřewa k žiwotu newybnutelně potřebná uwěšená w gisťch dutinách (prsnj, břišnj atd.) na kostěných podpórach, a může ge přenášeti dle wůle w těchto kostěných a kožnatých schránkách kamkoli chce bez wšj uzmj. Zato wěto z místa na místo přenášejnj dēge se gij welmi šložitými šřtrogj; co ale člowěka na newybnutějšj wšeho tworiwa místo stawj, gest geho newywimutějšj mozel, co sjdlo nesmrtně a wěčně newymni umělostmi obohatešně dusse, za kterčmjžto přjčinami sluge i pánem wšeho tworiwa bohowcem a wládcem této krásně země. Alkoli žiwot šřew potřebnj gest k žiwotu wůbec, nic méně u člowěka gest genom wědčjšj wěcj; člowěk o něm málo wj a wědětj má, leda w bolesti, a i to temně se dēge; on tedy málo a temně čuge, tjm wjce ale swymi krásně uspořádanými ču

dy (smysly) a čivami (nervy) čige, čím více ve
vnitřní swatosti své duše čítí, a jen on schopen
gest citu pravdy, citu vyšeho dobrého a krásného,
což geg dle vůle Stvořitelovy formau vyšeho tvor-
stva činí. — (Pokračování).

Popsání částek rostlinných vůbec.

Neprvé gednati flussi o částkách rostlinných, kte-
rým obživěni se vyslonává, neboť výme je obživá
základem gest všemu ostatnímu životu rostlin. V
tom ohledu známe dwogi ústrogij dšty 1) koken,
kterýmž rostlina slage potravu ze země, a 2) kmen
s větve a listy, gakožto stromové plíce, čili roz-
šířeniny, kterýmž rostlina aučinky swětla, tepla,
vzduchu čili powětří přigimá a ge dýchá. Témto
gen dège se obživowání, čemuž každý snadno poro-
zumí, ačkoli z ohledu listy aučad plíci zastávagičích
neřadí čtenář tomu hned uvěří, čehož dokázání a
vysvětlení na další čas si pozanecháváme. Što-
žen slove částka rostlin která w zemi wáže. Na
kokenu u p. gablonowém rozeznáváme dwoge částky 1)
odeněf (rhizoma), který obtud své gmeno obdržel,
je od denního swětla a powrchu se všemožně vzda-
luje, 2) peň pak, čili kmen kokenu, zrowna gako by
naproti gednage, wen ze země do swětla denního se
pne a snazí. Odeněf tedy gest w zemi to, co peň
w powětří nade zemí. Tato snaha, tato protiwost
giž wšetratna gest w semenu klíječím. Požoragme
gen fazolowé semeno, které w zemi nabobtněwší a
tūži semenní roztrhněwší gednám koncem, totiž p r-
fem do powětří se pne, třeba semeno gakkoli obrá-
ceno bylo, a druhým koncem totiž kořínkem do zemi
gde. Částka druhá kokene nazývá se włáseničfo
(fibrillae, radiculae). Odeněf ale máme opět troji
způsob, totiž 1) odeněf pravý (rhizoma) gako u
stromů, 2) cibulí (bulbus) u cibule, lilie, naháče
atd. 3) bambulínu (tuber) u bramborů. Ode-
něf u stromů nassich gest dřewnatý (r. lignosum) to-
tíž pewen a složen z hustých dřewných włáfen. Ode-
něf mrtwe obecně, petržele atd. gest dužný (car-
nosum) poněwadž z více méně twrdé masité látky se
stává, tentýž gest také z ohledu twaru w řeteno-
wity (fusiforme) totiž nahore walcowity, k do-
legštu poznenáhla kuzelowité zabíhagící. Getrocel
wěříj má koken gako by uhryznutý, ukaušnutý,
(praemorsum). Řdesen hadí koken (Polygonum Bi-
storta) má koken čerwowitý (verniculare) totiž
tlustý, skoro walcowitý, sem tam frauceu. Roz-
put gízlíwý (eicenta virosa) má koken paudratý
(loculamentosum) totiž podlaublý wnitř dutý a mno-
hými stěnkami přepažený. Řípa (Brassica Rapa) má
odeněf dle sebe kypowý (napiforme) zwaný, totiž
nahore nadutý a dole w dlahý ocásek zanjeny.
Wěrwitý koken (r. ramosum) we větwe dělený
nalezáme u všech nassich stromů, keřů a mnohých
zelin. Koken kolný (perpendiculare) totiž do země
ženaučij, máme u tak zwané tradené kapsičky čili ko-
fosky (Capsella bursa pastoris). Štowízkowý koken
(Rumex Acetosella) leží wodorowně w zemi a roz-
šíruje se na všechny strany, takéž položenými vět-
wami. Tráwy nasse obecně magi koken włá-
fity, (fibrosa radix) který z více włáfnitých kořínků
sestává. Mimo tyto obecně rozšířeny máme gessně
mnoho gíných, gež pro krátkost uvěsti nelze.

Cibule (bulbus) neprávě nazývá se kokenem,
poněwadž włáfně mezi pupeny náleží, a beže wšech
rozpatá nazwati gí lze pupenem podzemním, pročez

o nj sausebněgi u pupenů vůbec (Knospen) gednati
budeme. Tak zwané podobulí (lecus) plesťatě-
mu štitu se podobagící, gest odeněf; z geho hoře-
jšího powrchu wynisagí cibulowé, masité, čpawé šu-
piny, a w gich prostředku pupen cibulowý, z dolegšta
pak włáseničfo.

Bambulina (tuber) zwlastě u bramborů wy-
winuta gest, má wšměs twar kulatý, může gedno
a více sobě rowných bambulin wydati, načež i hned
wadue a brzo na swém celém powrchu počne pučeti.
Bambulina chowá množstwj štrobu, a mýwá rozličný
twar. Pomikamen zrnatý (saxifraga granulata) má
mnoho bambulinef zrnitých. Někteří włáwačowé
(orchis, též kufacký zwaný), magi bambuliny mau-
dité (testiculata r.), gínj přstíté (palmata); totiž gako
přstý u ruky utworené. Brambery nasse magi bam-
buliny wisuté (pendula), totiž uwěšené na nitowí-
tých kořínkách. Kosatec (Iris, Schwertlilie) má bam-
buliny článkowité (articulata), což totiž gedna bam-
bulina z druhé wyrůstá, a tudy gako z audu spogi-
růch sestává. Gessně konečně uvěsti potřeby kerab-
níf smutný (Pelargonium triste) kwetinu náležející
do rodu rostlin před několika lety w frázozahradni-
ctwí welmi oblibených, má bambuliny rážencowité
natadené (moniliformis), zcela ráženci se podobagící.
(Pokračování).

Templářská wěž w Paříži.

Rytířowé řádu templářského giž w 10tém století
wladli w Paříži ohromným palácem, gegž sawěký
letopisec pro rozlehlost k městu přirovnává. Přená-
ramně toto stawení na způsob nepravidelného čtwer-
hranu wybudowane, sedmerem wěží utwřeno, a wu-
kol tlustými zděmi obehnáno bylo. We wnitřku bylo
wečeradlo, kuchyně, dlahé pořadí konnat a wedlegší
stawení ku přebýwání rytířů i welkého mistra. Po
zrušení templářského řádu 1311 rozkazem Philippa
kráského, krále francouzského, hrady rozbaurány byly.
Parlamentní adwokat, pan Sauval, žiw gí w 10tém
století, we swém spisu o starobylostech pařížských prawí
o budowě této: „Weliká wěž, čtyřmi wýžkami obli-
čená, může dlahý gessně čas trwati, gessťže něco ne-
obyčejného se nepřihodí, gelikož se pokládá za ney-
pewněgší stawení našeho králowstwj.“ — A wšak
něco neobyčejného se přihodilo, nebo wěž templár-
ského paláce w poslední čtvrti 18tého století zaboř-
nan nabyla slowátnost, a na wěky znamenitě zagimá
místo w letopisech člowěčenstwa. U wečer 13. srpna
1792 w Paříži wedeno bylo několik wěžů, obšaupe-
ných rozlicenau luzau, do žaláře kečeného Temple,
slaužejícího po rozkotání Bastilly za obecné wězení. W
prostředku krácel muž prostředního zrostu, trošičko i
pokogného pohledu, při všem proské a důstogně sobě
počínage. Wedle něho šla ženština krásně i uslech-
titě twárností, bledého i rozčileného obličge, s ma-
terškau něžností přiwínugie k sobě děwčátko, panen-
ského prawě wěku dostupugící, a wedauč ušasem te-
nauč pacholátko. Za nj ubýrala se druhá ženština,
třesaučím hlasem děcko ufogiti ušlugie, i několik ge-
stě wěžů obličowalo tento wznesený zástup. Těžlá
řarého žaláře wrata s třeskotem se zawřela, a po
hřmotném rozkacené chatry powyřtu nastawilo hluboké
mlčenj. Onen muž byl král francouzský Ludwíj XVI.,
panj tato byla králowna Marie Antonie, kteřj slawný
swáig do Paříže přigežd před 23 lety při radošném
lidu francouzského plesání drželi. Děti byly nástupce

Templářská věž v Paříži

tránu i sešlita geho, žensčina ge tohlej byla pryn-
cečka Alžběta, sestra Ludvíkova, a ostatní vězňové
byli věrní královští služebníci, s nimiž po nešťastí
dnech královská rodina rozloučiti se musila, sama to-
liko zůstavši u vězení.

Na den sv. Ludvíka právě o gméninách zůstavši
mláza obkličila vězení, jakobinské písně hulátagie, i
hémotným povykem královu smrt žádagie. Po něko-
lita pak dnech královská rodina znamenala, že něco
důležitého w městě se děje. Bez přestání tlučeno na
poplach (šturmováno), ustavičně hrámáno w bub-
ny, divoký křik rozechal se povětrím náramně se
rozmáhage i tu žaláři přiblížuge, gegi náhle hegnu
chátrý obštupilo, vystřagie na píse trvavau bla-
vou wémodyně Lamballe, královny nevěrnější
přítelkyne. Královští vězňové tož spatřiwše, uža-
sem strnuli, tussie, že věřší gestě nebezpečnstw
jim nastává.

Wbrzce potom započato souditi nešťastného krá-
le, denně fu saudu poháněno geg, až 20. ledna 1793
strastlivě pronesen rozsudek, že geg usmrtiti dlužno.
Vdancého dne měla se diti odprawa. O sedmi ho-

dinách ráno sašel se král se zarmacenau swogj ro-
dinau, hořce oplakáwage swých, saudečim pak slechetně
odpausťege. Brzo wysal ulogil bolesti své, obra-
cege myšlénky k věčnosti, a těše se swau nevěstností.
Následugjeho teprwa dne dozvěděla se královna, že
ohavný skutek již spáchán byl; po osmi měsících
16. října 1793 i tato wzneseená panj swau krew pod
gilotinau wycedila. U vězení meškala nynj gedina
dcernuska s tetau Alžbětou, nemagie nijádne zpráwy
o smutném osudu rodičů swých. Když i princečka
Alžběta gilotinau odprawaena byla, trávila Marie
Tereše ugediněla smutné dni w žaláři templářském.
Po wylazení Jakobinů, a po opětém wwezení mý-
ru i ládu, nešťastná dcera krále francouzského na
swobodu propuštěna byla. Roku 1805 wěz templář-
ského paláce rozbaurána; rosu pak 1816 walněgši
část nákladem princezny Luisy z Bourbon-Condé obra-
cena byla w klášter Benediktinského řádu. Dsměro
slaupů jonicého pořadu ozdobage prácej onoho sta-
wenj, honosjeho se čtyrmi velikými sochami, w
obrazugjemi opatrnost, hognost, naděgi a sprawe-
dliwost.